

ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНУ НЕДІЙСНИМ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА*

Анна Штефан,

*завідувач сектора авторського права відділу
авторського права і суміжних прав НДІ
інтелектуальної власності НАПрН України,
кандидат юридичних наук*

Постановка проблеми. ЦК у п. 2 ч. 2 ст. 16 до способів захисту цивільних прав відносить визнання правочину недійсним, яке може застосовуватися і до правовідносин в сфері захисту авторського права, коли порушення особистих немайнових чи майнових авторських прав або загроза такого порушення є наслідком правочину. Слід зазначити, що в юридичній літературі визнання правочину недійсним як спосіб авторського права майже не досліджений, хоча правовідносини у сфері авторського права тісно пов'язані з укладенням договорів про створення та (або) використання творів. І, як справедливо відзначив російський цивіліст В. А. Белов, правочин як один з найважливіших інститутів цивільного правопорядку та одна з класичних тем цивільно-правової науки, на жаль, не існує без свого антиподу, а недійсні правочини надзвичайно поширені у правозастосовній практиці [1, с. 22], що стосується як цивільних правовідносин в цілому, так і правовідносин у сфері авторського права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Способи захисту авторського права неодноразово ставали об'єктом дослідження, але увага науковців в основному була зосереджена на з'ясуванні правової природи та особливостей застосування таких способів захисту авторського права, як відшкодування майнової шкоди, компенсація

немайнової шкоди. Визнання правочину недійсним як спосіб захисту цивільних прав було і є досить поширеним напрямком наукових пошуків у науці цивільного права як в Україні, так і в Російській Федерації, проте визнання правочину недійсним як спосіб захисту авторського права на сьогодні залишається не дослідженим. При роботі над цією статтею взято до уваги загальні здобутки теорії цивільного права і права інтелектуальної власності, розробки українських та російських учених Бородовського С. О., Жекова В. І., Заїки Ю. О., Кучера В. О., Холоденка Ю. В. та інших дослідників окремих аспектів визнання правочину недійсним як способу захисту цивільних прав.

Метою дослідження у цій статті є з'ясування характерних рис недійсного правочину та підстав його недійсності, дослідження вимог ЦК, недотримання яких є підставою недійсності правочину, аналіз окремих матеріалів судової практики у справах про захист авторського права, у яких пред'явлена позовна вимога про визнання правочину недійсним.

Виклад основного матеріалу.

Правочином є дозволена правомірною дією, яка направлена на досягнення позитивного правового результату, що визнається і охороняється державою. Це юридичний акт особи, спрямований на встановлення, зміну або

* Стаття друкується в авторській редакції

припинення цивільних прав та обов'язків [2].

На сьогодні правочини є головним інструментом у регулюванні цивільного обороту в цілому та у сфері авторського права зокрема, тому інститут недійсності правочинів покликаний слугувати нормальному функціонуванню ринкової економіки та захищати цінності приватного права шляхом встановлення законодавчих меж вчиненні цивільно-правових правочинів, а при їх недотриманні – забезпечувати можливість захисту своїх прав та інтересів добросовісними учасниками [3, с. 3].

Статтею 204 ЦК закріплена презумпція правомірності правочину: правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним. В юридичній літературі відмічається, що хоча безпосередньо правовою нормою недійсність правочинів не передбачена, проте у заінтересованої особи є можливість звернутися до суду з позовом про визнання правочину недійсним, а його оспорювання полягає у доказуванні якого-небудь факту, який має значення для дійсності правочину [4, с. 288].

Закон розрізняє недійсний і нікчемний правочини. Нікчемним є правочин, недійсність якого встановлена законом, нікчемність правочину вказує на відповідний правовий наслідок: відсутність юридичної сили у зв'язку із його недійсністю, що встановлена законом. Нікчемним правочином є дія суб'єктів цивільного права, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків, або вчинена без наміру створення правових наслідків, яка у зв'язку з порушенням умов чинності правочину не породжує правових наслідків з моменту вчинення [5, с. 5]. Визнання нікчемного правочину судом не вимагається, він є недійсним з моменту його вчинення (ч. 2 ст. 215 ЦК).

Недійсний правочин – це правочин, у складі якого присутній певний де-

фект [6, с. 10], недійсність означає, що закон не визнає юридичної сили за деякими діями чи актами у випадках, якщо вони мають певні недоліки з точки зору права [7, с. 21]. Визнання правочину недійсним можна порівняти із встановленням факту, що має юридичне значення: оскільки до моменту визнання правочину недійсним існує юридичний факт, з яким пов'язується виникнення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків, з визнанням правочину недійсним виникає зобов'язання щодо повернення отриманого за цим правочином [8]. Отже, недійсним є правочин, юридична сила якого може бути оскаржена в судовому порядку в силу недотримання при вчиненні такого правочину вимог, передбачених нормами ЦК

Недійсним може бути визнаний як правочин в цілому, так і його окрема частина або частини: недійсність окремої частини правочину не має наслідком недійсності інших його частин і правочину в цілому, якщо можна припустити, що правочин був би вчинений і без включення до нього недійсної частини (ст. 217 ЦК). Щоб дії особи могли спричинити певні правові наслідки у вигляді набуття зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, необхідним є не тільки дійсне волевиявлення цієї особи, а й відповідність таких дій вимогам актів цивільного законодавства та моральним засадам суспільства [9]. У ч. 1 ст. 215 ЦК сформульовані загальні положення про недійсність правочину: підставою недійсності правочину є недодержання в момент його вчинення стороною або сторонами вимог, які встановлені частинами 1–3, 5, 6 ст. 203 ЦК.

Перш за все, зміст правочину не може суперечити вимогам ЦК, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам (ч. 1 ст. 203 ЦК). Стосовно відповідності змісту правочину актам законодавства зазначимо наступне. Закон України

ЗАХИСТ ПРАВ

«Про авторське право і суміжні права» у п. 5, 7 ст. 33 прямо передбачає два випадки недійсності правочинів у сфері авторського права: умови договору, що погіршують становище автора (його правонаступників) порівняно із становищем, встановленим чинним законодавством, або умови, що обмежують право автора на створення майбутніх творів на зазначену у договорі тему чи у зазначеній галузі, є недійсними. Інші умови недійсності правочинів у сфері авторського права випливають з положень ЦК та Закону України «Про авторське право і суміжні права»: так, наприклад, оскільки предметом договору про передачу прав на використання твору не можуть бути права, яких не було на момент укладання договору (ч. 3 ст. 33 Закону), недотримання цього правила може мати своїм наслідком визнання правочину недійсним. Якщо договір про передачу права на використання твору містить положення, згідно з яким до особи, яка набуває за договором права на використання твору, переходить право на використання псевдоніму автора, така умова договору буде недійсною, оскільки особисті немайнові права, до яких належить право автора на псевдонім, не можуть бути передані або відчужені іншій особі (ч. 2 ст. 14 Закону).

Щодо відповідності змісту правочину інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, в юридичній літературі визначається, що правочин можна визначити таким, який порушує публічний порядок, якщо він спрямований на порушення публічно-правових нормативних актів держави, які визначають основи державного ладу, політичної системи та економічної безпеки держави, і кваліфікований як злочин чи адміністративне правопорушення у встановленому законом порядку [6, с. 13]. Для віднесення правочину до тих, що порушують публічний порядок, достатньо встановлення в особи, яка його здійснила, мети

щодо настання неправомірних наслідків вже на стадії укладення договору, а не його виконання [10]. Якщо правочин був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, незаконне заволодіння ним, цей правочин вважається таким, що порушує публічний порядок, і є нікчемним (ч. 1, 2 ст. 228 ЦК).

Вимога щодо відповідності змісту правочину моральним засадам суспільства означає, що зміст правочину повинен не тільки узгоджуватися із законодавчими актами, але й відповідати ustalеним у суспільстві поглядам про добро, людяність, гідність, совість, справедливість. Розглядувана вимога не встановлює конкретного правила, але формує тип поведінки; є принципом, за допомогою якого законодавець конкретизує моральні ідеї в категоріях прав та обов'язків, а суб'єкти цивільного права координують свої вчинки з уявленнями про найвищі людські чесноти і цінності [11, с. 29].

У разі недодержання вимоги щодо відповідності правочину інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, такий правочин може бути визнаний недійсним (ч. 3 ст. 228 ЦК). Так, наприклад, якщо у договорі замовлення про створення твору замовник вимагає від автора включити у твір певні фрагменти, які за своїм змістом чи формою вираження пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, закликають до вчинення терористичного акту, жорстокого поводження з людьми або тваринами тощо, такі умови договору можуть бути визнані недійсними з причин невідповідності їх інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

По-друге, особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг

цивільної дієздатності (ч. 2 ст. 203 ЦК). Для сфери авторського права питання цивільної дієздатності має вагомим значення, адже ніхто не обмежений у творчій діяльності і можливості створювати об'єкти авторського права: автором твору може бути як повнолітня особа, так і дитина, як особа, яка здатна усвідомлювати наслідки своїх дій, так і особа, яка через психічні розлади не здатна керувати своїми діями та усвідомлювати їх наслідки, тому визнання правочину недійсним є важливим способом захисту в цивільному праві в цілому та в галузі авторського права зокрема.

Відповідно до ч. 2 ст. 30 ЦК, цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання. Дієздатність пов'язана із здійсненням громадянином вольових дій, що припускає досягнення певного рівня психічної зрілості, критеріями дієздатності є вік та стан психічного здоров'я [12, с. 37]. За загальним правилом, повну цивільну дієздатність має особа, яка досягла вісімнадцяти років (ч. 1 ст. 34), проте можливе набуття повної цивільної дієздатності особою, яка не досягла повноліття, у разі реєстрації шлюбу (ч. 2 ст. 34 ЦК) та надання повної цивільної дієздатності фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором (ч. 1 ст. 35 ЦК) або досягла шістнадцяти років і бажає займатися підприємницькою діяльністю (ч. 3 ст. 35 ЦК), а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини (ч. 1 ст. 35 ЦК). Особи, які мають повну цивільну дієздатність, мають право укладати будь-які договори, в тому числі, договори у сфері авторського права.

Водночас, законом передбачена неповна цивільна дієздатність фізичної

особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, що означає, зокрема, право такої особи самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, та самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами (п. 1, 2 ч. 1 ст. 32 ЦК). Відтак, особа у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років має право самостійно та на власний розсуд розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, укладати договори про передачу прав на використання створених такою особою творів чи інші договори у сфері авторського права, отримувати винагороду за використання її творів і самостійно розпоряджатися отриманою винагородою.

Статтею 31 ЦК передбачена часткова цивільна дієздатність фізичної особи, яка не досягла чотирнадцяти років: такій особі надане право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини та здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. У п. 1 ч. 1 зазначеної статті роз'яснюється, що дрібним побутовим правочином є правочин, який задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість; тобто, особа у віці до чотирнадцяти років має право придбавати речі, призначені для задоволення її побутових потреб з урахуванням наведених вище умов. Самостійно розпоряджатися майновими правами на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності така особа не має права. Проте ЦК встановлене правило, що правочин, який вчинено малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, може бути згодом схвалений її батьками (усиновлювачами) або одним з них, з ким вона проживає, або опікуном. Якщо ці особи, дізнавшись про вчинення правочину,

ЗАХИСТ ПРАВ

протягом одного місяця не заявили претензії другій стороні правочину, він вважається схваленим; якщо ж претензії з приводу вчинення правочину в межах зазначеного строку заявлені, правочин є нікчемним. На вимогу заінтересованої особи суд може визнати такий правочин дійсним, якщо буде встановлено, що він вчинений на користь малолітньої особи (ч. 1, 2 ст. 221 ЦК).

Законом встановлена можливість обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, або зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище (ч. 1, 2 ст. 36 ЦК). Над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється піклування, і така особа має право самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини, а ті, що виходять за межі дрібних побутових, – за згодою піклувальника (ч. 1–3 ст. 37 ЦК). Відтак, укладення такою особою договору у сфері авторського права без згоди піклувальника є підставою для визнання такого договору недійсним: якщо піклувальник протягом одного місяця з дня, коли він дізнався про вчинення правочину, не схвалить вчинення цього правочину, за позовом піклувальника цей правочин може бути визнаний недійсним в судовому порядку, якщо буде встановлено, що він суперечить інтересам самого підопічного, членів його сім'ї або осіб, яких він відповідно до закону зобов'язаний утримувати (ст. 223 ЦК).

Фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними

(ч. 1 ст. 39 ЦК). Над недієздатною особою встановлюється опіка, така особа не має права вчиняти будь-якого правочину, правочини від її імені та в її інтересах вчиняє опікун (ч. 1–3 ст. 41 ЦК). Отже, якщо автор визнаний судом недієздатним, проте самостійно уклад договір про передачу права на використання твору чи здійснив інший правочин у сфері авторського права, такий правочин є нікчемним, але на вимогу опікуна може бути визнаний судом дійсним, якщо буде встановлено, що він вчинений на користь недієздатної особи (ч. 1, 2 ст. 226 ЦК).

Третьою вимогою, додержання якої необхідно для чинності правочину, є те, що волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі (ч. 3 ст. 203 ЦК). В юридичній літературі волею при вчиненні правочину називають свідому цілеспрямованість особи вчинити яку-небудь дію чи утриматися від її вчинення, що сформована під впливом певного мотиву, обумовленого строго визначеним бажанням, яке виникло без будь-якого зовнішнього впливу, та заснована на вільному (самостійному і незалежному) виборі особою того чи іншого варіанту своєї поведінки, необхідної для задоволення особою своїх потреб досягненням наміченого результату доцільними з точки зору особи засобами і шляхами [3, с. 6].

Відтак, якщо особа, яка вчинила правочин у сфері авторського права, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення (ст. 229 ЦК), або була навмисне введена другою стороною правочину в оману щодо обставин, які мають істотне значення (ст. 230 ЦК), або вчинила правочин внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного тиску з боку другої сторони або з боку іншої особи (ст. 231 ЦК), або внаслідок зловмисної домовленості свого представника з другою стороною (ст. 232 ЦК), або під впливом тяжкої для неї обставини і на вскрай не вигідних умовах (ст. 233

ЦК), такий правочин може бути визнаний судом недійсним в силу відсутності волі самої особи на вчинення правочину, оскільки наявне волевиявлення відображає волю не учасника правочину, а іншої особи, яка здійснює вплив на учасника правочину. Характерною рисою насильства є його незаконність, а також те, що воно є результатом активної поведінки винного. Найчастіше акт насильства являє собою кримінально каране діяння, однак цивільне законодавство не вимагає обов'язкового встановлення факту насильства судом за матеріалами кримінальної справи [12, с. 180].

Судовій практиці відомі випадки пред'явлення позовів про визнання правочину у сфері авторського права недійсним в силу укладення договору під впливом насильства: так, Першотравневий районний суд м. Чернівці розглянув справу А. до С., третя особа на стороні відповідача – комунальне підприємство видавництва «Прут», про визнання правомірною угоди від 03 червня 2006 р., укладеної між А. і С. про написання та видання художньо-документального роману «Засекречений об'єкт», визнання співавтором, визнання права інтелектуальної власності на книгу «Засекречений об'єкт», зобов'язання відповідача внести зміни до роману «Засекречений об'єкт» і погодити текст книги, заборону опублікування роману до внесення до нього змін і оформлення співавторства, відкликання обов'язкових примірників роману і знищення оригінал-макету та інших поліграфічних матеріалів, відшкодування моральної шкоди. С. пред'явив до А. зустрічний позов про визнання недійсною угоди від 03 червня 2006 р., укладеної між А. і С. про написання та видання художньо-документального роману «Засекречений об'єкт», як такої, що укладена під впливом насильства, та відшкодування майнової і моральної шкоди.

Позивач за зустрічним позовом С. посилався на те, що угода була підпи-

сана С. під психологічним тиском та із застосуванням насильства та обману з боку А. Угода була підписана в робочому кабінеті А., який, наполягаючи на підписанні в грубій формі, забарикадував стільцями вихід з кабінету та сказав, що С. не вийде з нього, поки не підпише угоду. Переживаючи сором та неймовірний відчай, щоб якось вийти із ситуації, С. підписав угоду як проект, взявши слово з А., що наступного дня до тексту угоди будуть внесені корективи і сторони засвідчать свою домовленість у нотаріуса.

Доводи С. про вчинення правочину під впливом насильства не знайшли свого підтвердження при судовому розгляді справи. Насильство розуміється як заподіяння учасникові правочину фізичних або душевних страждань з метою примусити укласти правочин. Воно повинно виражатися в незаконних діях, викликати страх настання невігідних наслідків. Суд відхилив доводи позивача за зустрічним позовом С. про те, що доказом психічного насильства над ним є підписання угоди в робочому кабінеті А.: як видно з пояснень самого С., робочий кабінет А. не був для нього незвичною обстановкою, він неодноразово бував у ньому, опрацьовуючи з А. текст роману. За висновком судової почеркознавчої експертизи, С. при підписанні угоди не піддавався якому-небудь значному впливу факторів, спричинених застосуванням фізичного та психічного насильства, що викликають порушення письмово-рухової навички С. як виконавця підпису на угоді. Рішенням суду першої інстанції у задоволенні зустрічного позову відмовлено. Розглянувши апеляційну скаргу С., колегія суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Чернівецької області дійшла висновку про обґрунтованість відмови в задоволенні позовних вимог С. про визнання угоди недійсною з підстав укладення її під впливом насильства, відповідність рішення суду першої інстанції

ЗАХИСТ ПРАВ

встановленим обставинам справи, вимогам матеріального та процесуального права [13], тому апеляційна скарга С. була відхилена, а рішення Першотравневого районного суду м. Чернівці — залишене без змін.

На відміну від правочину, вчиненого внаслідок застосування до особи фізичного чи психічного тиску, правочин, вчинений під впливом помилки, не є результатом умисних дій іншого учасника правочину. Помилкове уявлення про певні обставини, що мають значення для правовідносин, які виникають в результаті вчинення правочину, формується самою особою, її світоглядом, власними уявленнями та оцінками; помилці може сприяти відсутність належної обачності, переоцінка учасником правочину свого досвіду чи можливостей [14, с. 36].

Виходячи з того, що уявлення про справжню волю може існувати тільки в самої особи, яка помилилася при вчиненні правочину, в силу неможливості будь-якого зовнішнього сприйняття волі цієї особи, тільки сама особа, яка помилилася при вчиненні правочину, може ставити під сумнів правильність формування власної волі та оспорювати вчинений нею правочин [14, с. 40].

По-четверте, правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним (ч. 5 ст. 203 ЦК). Правочином є не будь-яка дія, а лише та, що спеціально спрямована на досягнення певного правового результату: набуття, зміну або припинення цивільних правовідносин [15, с. 216]. Серед правочинів, вчинених із порушенням розглядуваної вимоги, закон розрізняє фіктивні та удавані.

Фіктивним, відповідно до ч. 1 ст. 234 ЦК, є правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином. Удаваним — правочин, який вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчи-

нили (ч. 1 ст. 235 ЦК). Фіктивний правочин визнається судом недійсним, оскільки одна або всі сторони цього правочину від самого початку його вчинення не прагнули до настання передбачених правочином правових наслідків. Удаваний правочин не може породити цивільні права та обов'язки, оскільки виражена у ньому воля не відповідає волевиявленню сторін, лише при єдності яких можна стверджувати про те, що насправді вчинений правочин [16, с. 190–191]. Але якщо насправді вчинений правочин є правомірним, удаваний правочин визнається нікчемним, а відносно сторін регулюються правилами щодо правочину, який вони насправді вчинили (ч. 2 ст. 235 ЦК).

П'ятою вимогою, додержання якої необхідно для чинності правочину, є те, що правочин, який вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей (ч. 6 ст. 203 ЦК). Як зазначалося вище, неповнолітні особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років мають право самостійно розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, але якщо автором є малолітня особа чи непрацездатна особа, договір у сфері авторського права, укладений батьками або усиновлювачами такої особи, не повинен суперечити її правам та інтересам, не повинен призводити до настання несприятливих для автора правових наслідків, інакше це стане підставою для визнання його недійсним.

Слід звернути увагу на те, що цивільне право не регулює відносини недійсності правочину, а лише встановлює правові наслідки останнього та передбачає правовий механізм повернення сторін в юридичний стан, в якому вони знаходилися до вчинення сторонами поведінки, яка не визнається законом [8].

В судовій практиці зустрічаються випадки пред'явлення позовів не про

визнання правочину недійсним, а про визнання договору неукладеним: так, троє авторів звернулися з позовом до Товариства з обмеженою відповідальністю «Творче об'єднання «Гімназія» про визнання авторського договору неукладеним, заборону порушення авторських прав та стягнення доходу, отриманого внаслідок порушення авторських прав. Позовні вимоги були обґрунтовані тим, що у 2007 році позивачі спільною працею створили літературний твір «Біологія. Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів», що є об'єктом авторського права. 15 травня 2007 року між позивачами та відповідачем був укладений авторський договір, відповідно до умов якого позивачі зобов'язувалися передати відповідачу рукопис твору і всі права на його використання українською та російською мовами на території України; зазначена умова договору авторами виконана.

У договорі не було визначено розмір і порядок виплати авторської винагороди, а зазначено лише, що вартість авторського гонорару буде визначатися додатковими узгодженнями, тобто, не визначені обов'язкові істотні умови договору. Проте відповідач протягом останніх років систематично використовував твір шляхом його опублікування, відтворення та розповсюдження. Весь цей час позивачі неодноразово зверталися до відповідача з пропозиціями укласти відповідний договір, але відповідач ігнорував цю вимогу, продовжував використовувати твір, не сплачуючи авторам авторської винагороди. В силу відсутності у договорі такої істотної умови, як розмір і порядок виплати авторської винагороди, він вважається неукладеним, внаслідок чого договірних відносин з приводу використання твору між позивачами та відповідачем не виникло.

Представники відповідача під час судового розгляду справи позов не визнали в повному обсязі, в обґрунту-

вання своїх заперечень зазначили, що згідно з п. 4.1. укладеного між позивачами і відповідачем договору, вартість авторського гонорару буде визначатися додатковими узгодженнями, таким чином при укладенні договору було досягнуто згоди щодо всіх істотних умов договору. Ніякого листування з приводу укладення додаткових узгоджень та виплати гонорару між сторонами не відбувалося, оскільки між ними склалися дружні стосунки та всі домовленості мали усний характер. Сума авторського гонорару зазначена в договорах на випуск навчальної літератури, укладених між ТОВ ТО «Гімназія» та Міністерством освіти і науки, та складає 55 424 гривні. Зазначену суму авторського гонорару відповідач не заперечує виплатити позивачам. Відповідач вважає, що авторський договір між сторонами був укладений, підстави визнання його недійсним, зазначені в цивільному законодавстві, відсутні, Цивільний кодекс не передбачений такий спосіб захисту, як визнання договору неукладеним. Крім того, укладений між сторонами авторський договір є типовим, визначити в ньому розмір авторської винагороди на момент підписання не видавалось можливим, оскільки не було відомо про те, чи буде друк, не було даних про тираж, ціну видання.

Дослідивши матеріали справи, суд дійшов таких висновків: згідно з п. 4.1. авторського договору, укладеного між позивачами і відповідачем, вартість авторського гонорару буде визначатися додатковими узгодженнями, проте до цього часу таких додаткових узгодження між сторонами не укладено, що не заперечується відповідачем. 17 вересня 2009 року позивачами на адресу відповідача було направлено лист з пропозицією укласти додаткове узгодження щодо розміру і порядку виплати авторської винагороди та проект узгодження, що підтверджується поштовим повідомлен-

ням про направлення цінного листа. Відповідач не надав суду доказів про намір укласти з позивачами додаткове узгодження на виконання умов п. 4.1. авторського договору, судом не встановлено ухилення або перешкод з боку позивачів щодо укладення такого узгодження. Тому суд вважає авторський договір між сторонами від 15 травня 2007 року неукладеним та визнає факт порушення прав позивачів як співавторів. Позовні вимоги про заборону порушення авторських прав та стягнення доходу, отриманого внаслідок порушення авторських прав, судом були задоволені, вимога про визнання договору неукладеним — відхилена як така, що не відповідає можливим способам захисту цивільних прав та інтересів, передбачених законом [17]. Отже, на наш погляд, суд правильно вирішив цю справу та обґрунтовано відмовив у задоволенні позовної вимоги про визнання договору неукладеним, оскільки ні нормами ЦК України, ні нормами Закону України «Про авторське право і суміжні права» такий спосіб захисту прав не передбачений.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що нами, виходячи з мети дослідження, розглянуті лише основні положення, які стосуються визнання правочину недійсним як способу захисту авторського права. Але це питання потребує подальших наукових пошуків, що сприятиме з'ясуванню всіх особливостей цього способу захисту та практики його застосування.

Висновки.

Недійсним є правочин, юридична сила якого може бути оскаржена в судовому порядку в силу недотримання при вчиненні такого правочину вимог, передбачених нормами ЦК.

Дії особи призводять до правових наслідків у вигляді набуття зміни або припинення цивільних прав та обов'язків за умови дійсного волевиявлення цієї особи та відповідності її дій вимогам актів цивільного законодавства та моральним засадам суспільства.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» прямо передбачає два випадки недійсності правочинів у сфері авторського права: умови договору, що погіршують становище автора (його правонаступників) порівняно із становищем, встановленим чинним законодавством, або умови, що обмежують право автора на створення майбутніх творів на зазначену у договорі тему чи у зазначеній галузі, є недійсними. Інші умови недійсності правочинів у сфері авторського права випливають з положень названого Закону і ЦК.

В судовій практиці зустрічаються випадки пред'явлення позовів не про визнання правочину недійсним, а про визнання договору неукладеним, але пред'явлення такої вимоги не відповідає можливим способам захисту цивільних прав та інтересів, передбачених законом. ♦

Список використаних джерел

1. Белов В. А. *Сделки и недействительные сделки: проблемы понятий и их соотношения // Законодательство. – 2006. – № 10. – С. 20-32.*
2. Бородовський С. О. *Поняття правочину в цивільному праві України // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2008. – № 3. – Електронний ресурс, режим доступу: <http://www.journal.yurpayintel.com.ua/2008/3/article01>.*

3. Холоденко Ю. В. Недействительность сделок с пороками воли: Автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ю. В. Холоденко ; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М., 2008. – 21 с.
4. Давидова І. В. Види недійсних правочинів // Актуальні проблеми держави і права: збірник наук. праць. Вип. 51 / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Ю. М. Оборотов. – Одеса: Юридична література, 2009. – С. 283-290.
5. Кучер В. О. Нікчемні правочини: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.О. Кучер ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2004. – 16 с.
6. Жеков В. І. Правочини, які порушують публічний порядок за цивільним законодавством України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.І. Жеков ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2006. – 20 с.
7. Данилов И. Понятие недействительности сделок, обоснование различий в правовой природе действительных и недействительных сделок // Арбитражный и гражданский процесс. – 2009. – № 8. – С. 21-25.
8. Бородовський С. О. Правові наслідки недійсності правочину // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2010. – № 5. – Електронний ресурс, режим доступу: <http://www.journal.yurpayintel.com.ua/2010/5/article03/>
9. Томчишен С. В. Визнання правочинів (договорів) недійсними та дійсними як спосіб захисту: проблеми теорії та практики // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2009. – № 4. – Електронний ресурс, режим доступу: <http://www.journal.yurpayintel.com.ua/2009/4/article08/>
10. Бородовський С. О., Томчишен С. В. Коментар статті 228 ЦК України: «Правові наслідки вчинення правочину, який порушує публічний порядок» // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2009. – № 5. – Електронний ресурс, режим доступу: <http://www.journal.yurpayintel.com.ua/2009/5/article09/>
11. Шимон С. І. Відповідність змісту правочину моральним засадам суспільства як умова його дійсності // Юриспруденція: теорія і практика. – 2009. – № 7. – С. 24-30.
12. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар // За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина, 2004. – 928 с.
13. Ухвала апеляційного суду Чернівецької області від 15 липня 2009 р. – Справа № 22ц-637/2009.
14. Крат В. І. Недійсність правочинів, учинених під впливом помилки // Юрист України. – 2012. – № 1-2 (18-19). – С. 35-40.
15. Цивільне право України: Підручник. У 2 т. / Борисова В. І., Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – Т. 1. – 480 с.
16. Бірюков І. А., Заїка Ю. О. Цивільне право України. Загальна частина: Навч. посібник. – К.: КНТ, 2006. – 480 с.
17. Рішення Фрунзенського районного суду м. Харкова від 31 травня 2011 року. – Справа № 2-321/11.

Надійшла до редакції 17.06.2013 року